



La conquesta de Granada segons el 'Tractat d'Armoria' d'en Jaume Ramon Vila

Autor: Montse Montesinos
Data de publicació: 05-03-2018

L'historiador Jaume Ramon Vila defensa una altra versió de la conquesta de Granada i d'Andalusia en general. En fou el màxim protagonista el rei Ferran II amb l'ajut dels catalans, els quals exerciren al Regne de Granada tota mena de càrrecs, com si en fossin naturals. Article de la Montse Montesinos.

Introducció

A la sala de Reserva de la Biblioteca de Catalunya es pot consultar la col·lecció de manuscrits que l'entitat hi té en dipòsit. També és el lloc on es custodien el Tractat d'Armoria: una impressionant obra d'heràldica, monumental i feta amb gran art i amb milers d'escuts pintats a mà, de colors vius i perfectament dibuixats.

Contemplar allí els quatre voluminosos llibres del Tractat, tots ells escrits a mà durant el segle XVII, ens deixa perplexos. Perplexos no solament per les seves grans dimensions i per la seva bellesa, sinó també per un altre motiu: pel fet que no s'haguessin imprès. I és que en efecte, ¿com és que el seu autor no va posar a mans de la impremta els comentaris i descripcions, que ell va anomenar «Digressions històriques», i que estan annexos als escuts? O dit altrament, si la impremta ja portava més de 130 anys establerta a casa nostra, per què aquest autor, En Jaume Ramon Vila, va preferir escriure a mà els centenars de pàgines que fan referència a la història de Catalunya des dels seus orígens al segle IX fins a finals del segle XVI?

Ja en vida de l'autor, aquests volums es custodiaven a la biblioteca del monestir de Sant Jeroni de la Murtra. I allí van restar fins a principis del segle XIX. A partir d'aleshores, els volums, després de l'accidentat periple d'incendis, saqueigs i desamortitzacions que va patir el cenobi, es van donar per perduts durant desenes d'anys, fins que a començament del segle XX van sortir a la llum de la mà de l'historiador Josep Maria Roca. Tot i així, durant la centúria passada, El tractat d'Armoria i el seu autor, el sacerdot i prevere de la catedral de Barcelona, historiador i heraldista

Jaume Ramon Vila han romàs pràcticament desconeguts per causa de la gairebé nul·la difusió pública de les seves obres. I així continua a hores d'ara per la mateixa raó.

Doncs bé, en el quart volum(1), podem llegir, en una perfecta cal·ligrafia de principis del segle XVII, narracions històriques que expliquen la relació que molts regnes i països van mantenir durant set segles amb el Principat de Catalunya: un període que va de la formació de la nostra nació fins al regnat de Felip I (II de Castella). També s'hi narren les biografies de grans personalitats de l'alta noblesa i de la monarquia d'arreu d'Europa que havien estat estretament lligats amb Catalunya. Cadascuna d'aquestes relacions històriques està contada segons el tarannà del seu autor: una actitud de gran reverència i de gran emoció envers les gestes dels comtes i reis de Catalunya. És amb aquesta actitud que l'autor del Tractat d'armoria reivindica la preeminència de la Corona d'Aragó (tal com ell l'anomena) sobre els altres regnes hispànics, bo i aportant tota classe de raons històriques. Ho fa per unitats. Són les dites «Digressions», les quals donen contingut a cadascun dels escuts d'armes que presenta. En un article anterior(2) ja vam parlar-ne extensivament.

La guerra de Granada al 'Tractat'

Avui volem posar el focus sobre la part del Tractat dedicada a les guerres que es van fer a finals del segle XV a la península, és a dir, a les guerres contra els sarraïns d'Andalusia. Mercès a aquestes, Castella, segons la història oficial, va expulsar les dinasties musulmanes dels regnes andalusins de Gibraltar i Granada i es donà per finalitzada la Reconquesta.

Parlem del regne de Gibraltar (3), que al segle XVI tenia un escut ben curiós: un lleó amb cara de lleopard a la part superior i, a la inferior, un orifany —que era el nom que rebien aleshores els elefants?. En Vila ens diu de l'escut que no se'n sap l'origen ni per què hi figuren tots dos animals. D'altra banda, explica la procedència del nom Gibraltar. I ho fa, és clar, segons els coneixements de l'època, els quals l'atribueixen a la llengua dels sarraïns. L'heraldista barceloní se'n fa ressò i pensa que es deu tractar d'un mot compost. Així, d'una banda, tenim Gibel, que donaria nom a el Penyal (una de les Columnes d'Hèrcules) i de l'altra el mot Tarif, que faria referència a La Punta de Tarifa. Corromputs i units tots dos vocables, en va resultar Gibeltarif i, finalment, Gibraltar. D'altra banda, En Vila també dóna explicacions sobre els accidents geogràfics i esdeveniments històrics d'aquest regne.

Dels esdeveniments històrics de regne de Gibraltar, l'historiador barceloní ens en diu que els monarques de Castella anteriors als Reis Catòlics havien conquerit aquest domini als moros (sempre els anomena així) i que aquests monarques castellans el van tornar a perdre diverses vegades per no haver pogut consolidar la conquesta a causa de «{...} moltes i continues guerres i crueltats del rei Pedro, anomenat el Cruel. Però els moros no acabaven de marxar d'aquella terra, ans es feren forts en ella i la conservaren i habitaren fins que va ser el rei Ferran II qui ho va fer definitivament quan va acabar la conquesta del regne de Granada i el va aplicar a la corona de Castella».

Arribem al Regne de Granada(4). Aquí, En Vila s'entreté a donar-nos molts detalls sobre les llegendes mítiques que n'expliquen la fundació i els diferents noms que va anar rebent. Els historiadors que cita estan d'acord a considerar que, sobre aquest tema, tot és més ficció que realitat. També posen en dubte la data de la fundació. Així, el que queda de cert és que els sarraïns van ocupar el regne durant segles i que aquest va experimentar un important augment demogràfic en els temps previs a la conquesta ferrandina, augment que fou degut als refugiats musulmans que fugien de la cristianització de Sevilla, Còrdova i Toledo. Des d'aleshores, Granada patia excés de població. Però llegim les paraules d'En Vila:

Aquest regne és un dels més fèrtils, abundants i regalats, no sols d'Espanya ni potser d'Europa sinó de tot el món. Van ser les primeres terres que els moros ocuparen per allà el 714 i l'última fins a la conquesta dels Reis Catòlics el 1492. Aquest any l'obtingué el rei Ferrando II del rei moro Boabdelín i per successió la posseeixen els reis d'Espanya.

A continuació, el canonge barceloní ens ofereix la seva versió sobre les conseqüències que es van derivar per als catalans de la conquesta d'aquest Regne.

En aquesta ciutat i regne de Granada, els catalans poden obtenir dignitats eclesiàstiques, càrrecs, honors, oficis seculars com si foren naturals d'ell, per concessió dels Reis Catòlics, per raó dels molts serveis que els catalans els feren en la conquesta d'aquest regne, així per anar a servir-los amb les persones e hisendes com amb les grans provisions que moltes vegades la ciutat de Barcelona envià al Rei Catòlic. Les municions de guerra i bastiments per a l'exèrcit, algunes vegades demanades pel mateix rei al temps que, estant en la conquesta del regne i de la ciutat de Granada, com així consta en cartes del Rei Catòlic escrites als Consellers de Barcelona, a tal efecte, en agraïment d'ell i per altres escriptures i memòries recòndides en els llibres de la Casa de la Ciutat que molts cops he vistes i llegides i coses autèntiques d'elles que tinc en el meu poder i per haver-me informat per altra part de tot el sobredit (en particular de la naturalesa que els catalans tenim en aquest regne) amb persones fidedignes i religiosos naturals de Granada, en

particular del pare...

pare... Amb aquesta darrera paraula queda en suspens l'escrit. No continua. Està interromput i aquí s'acaba la digressió. No se sap què és el que li va impedir seguir: la pàgina està en blanc. És evident que anava a continuar amb el nom o càrrec d'algun religiós. Així el canonge barceloní, com hem llegit, ens ha explicat immediatament abans que tenia contactes amb gent de Granada, amb qui havia intercanviat informació de caire històric. Però alguna cosa li va impedir de continuar. Tot fa pensar que davant d'un tema espinós opta pel criteri de la prudència, fa mutis i deixa el text inconclús i l'espai en blanc. És una llàstima.

Comentari del text

Sigui com sigui, la primera cosa que cal remarcar és que En Vila assegura que la plaça l'obtingué per conquesta el rei Ferrando II i, a continuació, que els catalans en reberen molts favors pels molts serveis que feren al rei durant aquesta guerra. N'enumera una colla, com ara el fet que poden anar a Granada com si realment fossin d'aquell regne i obtenir-hi dignitats i càrrecs o bé treballar-hi, viure-hi, etc.

Així, doncs, els catalans havien ajudat el rei subministrant-li persones (soldats) i hisendes. A més, l'historiador barceloní parla de les grans provisions, municions de guerra per a l'exèrcit i d'altres bastiments que moltes vegades la ciutat de Barcelona envià al Rei Catòlic i declara així mateix que algunes vegades el mateix rei Ferran les demanava directament des de Granada. I no només una vegada: sempre s'hi refereix en plural. I com sempre, en cita les fonts. Per exemple, en cartes d'agraïment del rei escrites als consellers de Barcelona, i en d'altres escriptures autèntiques, guardades en els llibres de la Casa de la Ciutat que ell ha consultat molts cops. Ens fa sabedors també de documentació que té ell personalment i que guarda amb cura.

En Vila també afirma que té contactes a Granada. Com a mínim, amb gent de religió com ell i amb els quals manté correspondència. Aquests el tenen informat de la naturalesa de les accions que els catalans hi dugueren a terme durant la conquesta i també després. Possiblement són sacerdots catalans que hi van anar a ocupar càrrecs eclesiàstics. Està a punt de donar-nos el nom d'un d'aquets sacerdots i tot. Qui sap les coses que li deuria haver explicat, però el relat queda en suspens.

Les anotacions d'En Vila són rellevants. Tos sabem que, quan hom es refereix a la conquesta de Granada, sempre es fa menció dels Reis Catòlics en plural i de Castella com a únic regne protagonista. El Tractat d'Armoria, en canvi, ens guardava aquesta sorpresa: els catalans van donar suport al Rei Catòlic —i només a ell— en la conquesta del regne. I concretament ho va fer la ciutat de Barcelona, bo i trametent-li ajuda material: provisions, persones i hisendes. El cap-i-casal del Principat va rebre com a contrapartida l'agraïment del rei a les seves institucions, el qual agraïment es va traduir en múltiples i valuosos reconeixements personals, entre els quals destaca la facultat que els catalans van aconseguir, dins el territori conquerit, d'obtenir-hi oficis, càrrecs i residència. Prova d'aquesta conquesta gairebé «unilateral» del rei dels catalans és la magrana que es veu a l'escut personal de Ferran II i pintat pel nostre heraldista.

Escut d'En Ferran II d'Aragó, amb les armes del Regne de Granada

Tanmateix, no podem oblidar que El Tractat d'Armoria està concebut com un immens compendi d'heràldica relacionada amb el Principat de Catalunya. Per tant, els escuts en general i els dels regnes en particular que hi ha al llibre hi són perquè mostren la seva pertinença a Catalunya o bé una profunda relació amb el país, ja sigui per dret d'herència, per vassallatge, per cessió a través de matrimoni o bé per conquesta. El regne de Granada es troba dins d'aquest Tractat perquè va ser una conquesta d'en Ferran II i assistit pels catalans.

No podem saber quan i com aquestes qüestions van passar a ser objecte de censura a la història oficial. És probable que en aquells moments, a principis del segle XVII, En Vila ja veiés que la veritat perillava. Si no, per quin motiu col·leccionava documents sobre aquest tema? Al relat es percep un to reivindicatiu i alhora temorós, que sembla confirmar-se quan veiem que, en un moment donat, deixa d'escriure un nom. Li devem tanmateix la gratitud per haver-ho detallat tan bé fins allà on va poder. Sobretot, tenint en compte que, d'aquells documents que diu que estan guardats a la Casa de la Ciutat ja no en queda cap. Altrament, si encara existissin, la Història de Catalunya com la de Castella s'explicaria d'una altra manera.

Aquests paràgrafs que més amunt hem transcrit ens ensenyen que Ferran II va conquerir les places que encara quedaven en poder dels musulmans a la península i que ho va aconseguir amb l'ajuda dels catalans, amb tropes catalanes i amb els seus militars. Al capdavant d'aquests hi havia en Joan Ramon Folch IV, duc de Cardona i Gran Conestable de la Corona, el qual va guanyar els regnes de Gibraltar i de Granada —i d'altres que el mossèn no

esmenta aquí (com el de Màlaga, per exemple)—. Sobre aquests regnes, la història oficial ens relata que el rei en va cedir la sobirania a Castella. El cert és que els recursos bèl·lics i tàctics dels exèrcits del rei Catòlic eren efectius, moderns i sobradament provats en conteses recents, com és ara en la companya contra el comtat del Pallars, i serien emprats novament amb èxit a les campanyes d'Itàlia per reconquerir el regne de Nàpols. O, més tard, el de Navarra. L'escrit d'En Vila també apunta que el reialme de Granada podria haver estat repoblat amb catalans, però veiem que no concreta la donació de títols i terres. No en diu res. Almenys fins allà on hem llegit fins ara. Serà bo continuar l'estudi de les nombroses pàgines d'aquestes «Digressions Històriques» que encara estan inèdites.

La guerra de Granada i els historiadors catalans del segle XX

Els historiadors catalans del segle XX i els d'aquests primeres anys del segle XXI mai parlen de la conquesta de Granada com una empresa catalana. Amb aquest silenci, donen entenent que aquesta història no ens pertany i, per tant, en cedeixen el protagonisme a Castella, de manera que obliteren un possible protagonisme català en aquest afer(5). En tot cas, si algú en parla, només és per deixar constància que En Ferran, com a rei consort d'Isabel, acompanya els exèrcits castellans o bé dirigeix les batalles en benefici de la reina. Tan sols hem trobat una referència molt significativa, que corrobora l'aportació d'En Vila. És a l'«Enciclopèdia Catalana». En concret, a l'entrada La conquesta de Granada. En aquest passatge se'ns conta el següent:

(6) “...1500 catalans acudien ja el 1482 a Còrdova al començament de la campanya. 500 homes d'Oriola foren destinats a la guàrdia personal del rei i les galeres reials de Catalunya prengueren part en la lluita sota la direcció del capità general Galceran de Requesens i Joan, comte de Trivento i Palamós. L'actuació de molts ciutadans honrats de Barcelona que seguiren el rei fou recompensada el 1510 amb l'atorgament a aquests de les prerrogatives pròpies dels cavallers”

La Guerra de Granada entre els historiadors castellans del segle XX

Mentrestant, els historiadors en castellà, canten, no caldria ni dir-ho, les excel·lències i els mèrits dels seus Grans d'Espanya i d'altres prohoms, tots detallats amb noms i títols de noblesa en les diferents batalles prèvies a la capitulació de la plaça forta. D'entre aquests prohoms en destaquen El Gran Capitán. Com a molt, en algun cas s'esmenta l'ajuda catalana, la qual, però, es va limitar, segons ells, a l'assistència marítima davant les costes andaluses. Però per ells els catalans no van exercir-hi cap acció de conquesta. Només feien vigilància del litoral, ben just per impedir l'arribada de reforços de l'Àfrica. En síntesi: per ells, el paper dels catalans en aquella contesa fou d'una importància menor, no hi van tenir cap protagonisme. No cal, doncs, molestar-se a buscar personalitats catalanes que hi haguessin tingut un paper prou important. I no ho fan (7).

Conseqüents amb l'adulteració practicada, són tots castellans els titulars de privilegis, càrrecs i senyorius que apareixen en la història d'aquest regne recentment conquerit. Tan sols hem trobat una excepció: fa referència a “los vasallos del rei” (és a dir, els catalans, aragonesos, valencians, etc.), informació que aporta En John Lynch quan ens assabenta que (8):

“{...}aportaron más de 1000 soldados a la campaña de Granada. En 1489 aparece registrado en un total de 1067. (según Miguel Angel Ladero a La España de los Reyes Católicos. Madrid 1999) {...} Pese a su rey, el comandante supremo, los territorios de la Corona de Aragón no intervinieron como tales en la campaña de Granada, En particular, fuerzas navales catalanas desempeñaron un papel activo. Mercenarios aragoneses lucharon en la campaña de 1482. {...} Nobles catalanes, valencianos y aragoneses no tomaron parte en escala significativa hasta 1487 {...} Barcos catalanes y aragoneses que hacían frente a la amenaza turca en el Mediterraneo oriental recibieron la orden de ayudar a que se cumpliera el bloqueo.”

En aquests paràgrafs hom entra en contradiccions evidents, car per una banda se'ns diu que els súbdits de Catalunya i Aragó no hi van intervenir, però, per l'altra, s'hi donen dades concretes on s'evidencia que hi van prendre part en diferents ocasions. El que es veu clar és que en Lynch no creu necessari entrar en més detalls.

La Guerra de Granada i els historiadors catalans del segle XIX

Amb tot, al segle XIX alguns historiadors catalans indiquen suscintament aquesta veritat amagada. Ara bé, no ens comuniquen la font d'on treuen la informació. Això no obstant, a Los Condes de Barcelona vindicados(9), En Pròsper de Bofarull recull les següents frases del testament d'en Ferran II. Així, quan aquest demana ser sepultat a Granada afirma: «(...) habemos mandado hacer é dotado en la iglesia mayor de la cibdad de Granada: la qual cibdad en nuestros tiempos plugo a nuestro Señor que fuese conquistada e tomada del poder é subjecion de los Moros... tomando a Nos, aunque indigno y pecador, por instrumento para ello. Y por ende, queremos, pues tanta merced nos hizo, (que) los huesos nuestros esten alli para siempre...». Aquí, el rei, reivindica que vol ser enterrat a la ciutat que ell i només ell va conquerir. I reforça aquesta “unilateralitat” fent servir el plural majestàtic —Nos, huesos nuestros—.

També En Víctor Balaguer ens dóna una petita sorpresa, quan, a la seva *Historia de Cataluña* (10), es fa ressò d'unes altres paraules del rei Ferran. Amb motiu del seu casament amb Germana de Foix, el rei parla de la següent manera del conflicte de Nàpols i de la pau que va concertar amb el rei de França: «(...) haciendo en este tiempo declaracion Don Fernando de que el [reino] de Nápoles era propio suyo, sin dependència de Castilla y que le pertenecia como a rey de Aragón y Conde de Barcelona; declarando también por lo relativo al de Granada, que no quería se comprendiese en el gobierno de Castilla, y queria gobernarle como a su rey, por haberle conquistado».

Heus ací, doncs, que en Ferran II constata que el regne granadí li pertany per dret de conquesta. El Rei Catòlic pronuncia aquestes paraules després de la mort d'Isabel i en elles s'hi traspuja la seva voluntat personal de mantenir units sota el seu mandat els territoris de la Corona Catalana. Alhora, desitja que aquesta Corona i Castella tornin a ser estats separats.

I això mateix ens mostra En J.R. Vila en la *Digressió* que correspon a un dels 40 capítols dels «Discursos amb els quals se prova que les armes reals d'Aragó han d'estar a l'escut reial d'Espanya a mà dreta de les armes reials de Castella». En Vila ens adverteix del següent:

«(...) Les escriptures diuen que després de la mort d'Isabel, Ferrando feu desmembrar la Inquisició, que ell tan havia procurat d'instituir i fundar, amb el Papa, en tots els regnes, i separar la corona d'Aragó de la de Castella, de manera independent. I igual feu en totes les altres coses que abans havia unides a Castella. I perquè no es poguessin tornar a unir, es casà per segona vegada, sent ja home d'edat, amb Dona Germana de Foix... de la qual obtingué un fill ...que si hagués viscut, fóra successor en tots els regnes de la corona d'Aragó... Però no fou així, puix morí poc després de néixer i per això no hi va haver separació dels regnes”(11).

Conclusió

Pel que hem llegit, doncs, el *Tractat d'Armoria* parla del regne de Granada com d'un territori molt afí a Catalunya. Ara bé, també hem fet notar que En Vila dóna mostres d'inquietud. És possible que en aquells moments “algú” molt poderós estigués reescrivint la història d'aquell regne i volgués imposar la seva versió de totes passades. I és que si al llarg de les seves digressions, l'historiador barceloní se'ns mostra com un apassionat escriptor quan explica el passat català, i alhora se'ns mostra molt caut quan ha de parlar sobre el seu present. Potser és caut perquè se'n sent desenganyat, car havia copsat amb tota clarividència la situació política que li va tocar viure. O potser va ser prudent davant la repressió censora que imperava a l'època i que podria recaure sobre ell si explicava completament fets que xocaven amb la versió institucional. També degué ser un acte de prudència el fet d'haver escrit a mà la seva immensa obra: fent-ho s'escapolia dels censors. En tot cas, sembla que l'historiador barceloní també va escriure, entre molts altres motius, pel desig de deixar rastres i indicis a la posteritat sobre allò que creia que s'havia de saber i no podia acabar d'explicar.

Montse Montesinos

Bibliografia:

- (1).- *Tractat d'Armoria*. Jaume Ramon Vila. Manuscrit, volum 4t. Sala de Reserva. Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- (2).- Montse Montesinos:
<https://www.inh.cat/articles/'El-Tractat-d-Armoria'-un-manuscrit-catala-del-S.-XVI-XVII,-prova-de-la-catalanitat-de-l-expedicio-colombina.-Revelacions-inedites>.
- (3).- Regne de Gibraltar. *Tractat d'Armoria*, volum IV, pags. 246 a 247 bis
- (4).- Regne de Granada. Idem, pags. 259 a 261
- (5).- Historiadors catalans del segle XX que no en parlen: Consultades obres de: Jaume Vicens i Vives, Ramon d'Abadal, Joan Reglà, Santiago Sobrequés, Josep Fontana, Josep M^a Salrach, Montse Armengol, Maria Teresa Ferrer i Mallol, Carme Batlle dins la *Història de Catalunya* de Pierre Vilar, volum III... etc.
- (6)-- *Enciclopèdia catalana*.- La conquesta de Granada. Entrada signada per Dolors Bramon i Eulàlia Duran, historiadora.
- (7).- Historiadors en llengua castellana: *Historia de España y de las Repúblicas Latinoamericanas*. Alfredo Opisso. Barcelona 1910, Editorial Gallach. Tom VIII, capítols IX (part primera), VII, VIII i IX (part segona).
-- *Historia de España*. Josep Fontana i Ramon Villares, directors. Ed. Crítica, Barcelona 2010. Volumes II i III. A càrrec d'Eduardo Manzano i Antonio-Miguel Bernal, respectivament.
- *Compendio de Història de España*. C. Pérez Bustamante, Ediciones ATLAS, Madrid 1966
- (8)-- *Història de España*. John Lynch. Ed, Crítica Barcelona 2005. Volum IV. Edad Moderna. El Auge del Imperio 1474 – 1598.
- (9).- Próspero de Bofarull: *Los Condes de Barcelona vindicados*. (1988) Facsímil de l'edició de 1836 a Barcelona. Volum II. Pag.345.
- (10).- Víctor Balaguer: *Historia de Catalunya*. Madrid 1886, Tomo VI, pags. 295-296
- (11).- *Tractat d'Armoria*. J.R.Vila, volum IV, “Discursos on es prova que les armes reials d'Aragó han d'estar a l'escut

